

ישיבת הפתל - ירושלים
שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א
לפרשת כי תשא תשפ"ה¹
(נכתב ונערך על פי שיחות משנים שעברו)
העגל והצלם ונס פורים

להתפרש כחוסר נאמנות למלך, ומי יודע מה עלולות להיות התוצאות מזה! מסיבות אלו, יהודי שושן מחליטים שלא לשמוע בקול מרדכי. הם הולכים למשתה, ובכך מביאים על עצמם את גזרתו של המן, "מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע". כך אמרו תלמידיו של רשב"י לרבם.

אמר להם רבי שמעון: "אם כן, שבשושן יהרגו, שבכל העולם כולו אל יהרגו". שהרי רק יהודי שושן הוזמנו למשתה והשתתפו בו, ולמה נגזרה הגזרה על כל היהודים שבכל מדינות המלך אחשוורוש? "אמרו לו: אמור אתה! אמר להם: מפני שהשתחוו לצלם". אמנם מאורע זה לא קרה בימי אחשוורוש והמן, אלא בימי נבוכדנצר, וכבר עברו כמה עשרות שנים מאז, אבל בימי נבוכדנצר, כשהוא העמיד צלם בבקעת דורא (דניאל ג, א) - חוץ מחנניה מישראל ועזריה שלא השתחוו לו, ודניאל שלא היה שם (סנה' צג, א), ישראל בכללותם השתחוו לצלם, ועל זה נגזרה עליהם עכשיו הגזרה. "אמרו לו [תלמידיו לרשב"י], וכי משוא פנים יש בדבר? אם באמת היו חייבים מיתה, למה הקב"ה ביטל אותה? - "אמר להם: הם לא עשו אלא לפנים, אף הקב"ה לא עשה עמהן אלא לפנים". ישראל לא רצו באמת להשתחוות לצלם. רק מפחד המלך עשו כן. לכן, גם הקב"ה החליט רק להפחיד אותם, ולא רצה באמת להשמידם.

ונשאלת השאלה: מה התחדש כעת? הרי מזמן נבוכדנצר עברו כבר עשרות שנים! נבוכדנצר מלך ארבעים וחמש שנה, אח"כ מלך אויל מרודך בנו, אח"כ בלשצר בן בנו⁶, אח"כ דריוש המדי, אח"כ כורש הפרסי⁷, אחרי כורש היה עוד מלך⁸, ואח"כ מלך אחשוורוש. עברו כבר הרבה שנים מאז שהשתחוו הצלם. מה פתאום עכשיו נענשו על זה?

תירץ החת"ם סופר כך: הרי כבר כתבו התוספות בשם רבינו תם, שאותו צלם לא היה עבודה זרה, אלא אנדרטא בעלמא שעשה נבוכדנצר לכבוד עצמו, ומצד עיקר הדין לא היה איסור להשתחוות לה (תוס' פסחים נג, ב ד"ה מה). ובכל זאת, חנניה מישראל ועזריה מצאו לנכון לקדש את השם וללכת לכבשן האש ולא להשתחוות לאותו צלם, ושאר היהודים לא מצאו לנכון לעשות כן. הם לא עברו על איסור עבודה זרה, אפילו לא על לאו של חילול השם, אלא שלא קיימו מצות עשה של קידוש השם - "וַיִּקְדְּשׁוּ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (ויקרא כב, לב). ביטלו עשה קיומי, לא עשה שהיו חייבים בו.

אם כן, אפשר שמסיבה זו הכל "עבר בשקט" מימות נבוכדנצר עד היום. כי לא היתה סיבה של ממש להעניש את ישראל על מה שהשתחוו לצלם. אבל עכשיו, כשהיהודי שושן נהנו מסעודתו של אותו רשע, נהיה "עידנא דריתחא" בשמים, ובעידנא דריתחא מענישים גם על ביטול עשה קיומי (מנחות מא, א). לכן נזכר להם עתה העוון הזה, שהשתחוו לצלם בימי

מפני מה נתחייבו ישראל כליה בימי מרדכי ואסתר
 בפרשתנו מסופר על חטא העגל. כבר הסבירו הראשונים, שכוונת ישראל לא היתה לעשות לעצמם אלוהות חדשה ח"ו, אלא רק להעמיד להם "פְּבֹד חוֹנֶה בְּצוּרַת גְּוִיָּה" (אב"ע שם לב, א; וכעין זה בכוזרי מאמר א' סי' צ"ז). כלומר, חפץ גשמי שעליו שורה השכינה. עד עכשיו משה היה ה"חפץ" הזה, אבל עכשיו, שמשה איננו, הם מבקשים משהו אחר שתשרה עליו השכינה, כפי ששרתה על משה^{3,2}. הראשונים ביארו באופנים שונים למה נבחרה למטרה זו דוקא צורת שור⁴, אך הכל מודים שלא תחליף לקב"ה חפשו ישראל, אלא תחליף למשה רבינו, כ"חפץ" ששורה עליו השכינה⁵. ובקיצור נמרץ, העגל לא היה עבודה זרה ממש, רק מראית עין של עבודה זרה.

כעין זה היה גם בתקופה מאוחרת יותר. הגמרא מספרת (מגילה יב, א), שתלמידיו של רשב"י שאלו אותו, מפני מה נתחייבו ישראל בדורם של מרדכי ואסתר פְּלִיָּה? - הרי לא רק המן גזר מיתה על היהודים, אלא גם הקב"ה גזר, כפי שאמרו במדרש (אסתר ז, יח), וכפי שמובא בסליחות לתענית אסתר, ["צוֹר הַסְּפִים לְכָתוּב אֲגַרְתָּ לְאֶבֶד שְׂבָרָם"] (ועי' רש"י אסתר ד, א). למה גזר הקב"ה גזירה כזו על ישראל? - כך שאלו תלמידיו של רשב"י את רבם. "אמר להם רשב"י, אֲמָרוּ אֲתָם. אמרו לו, מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע". אחשוורוש עושה "לְכָל הָעַם הַנִּמְצָאִים בְּשׁוֹשַׁן הַבִּיָּרָה לְמַגְדוֹל וְעַד קָטָן מִשְׁתָּה שְׂבָעַת יָמִים" (אסתר א, ה), וגם היהודים אשר בשושן משתתפים במשתה הזו - לכן נגזרה עליהם גזרת המן.

מה היתה הבעיה להשתתף באותו משתה? בעיה אחת שהיתה שם, היא עצם הישיבה במשתה יחד עם גויים, מה שעלול להוביל להתקרבות אליהם ולהתבוללות בהם. אבל חוץ מזה, חז"ל מוסרים לנו שאחשוורוש עשה את אותו משתה מפני שלפי חשבוננו עבר זמן גאולתם של ישראל, ללא שנגאלו. מזה הסיק אחשוורוש, שאין עוד תקוה לישראל להגאל, ו"לכבוד" זה עשה את המשתה (מגילה יא, ב). חז"ל מוסרים עוד, ש"לכבוד" אותו ארוע לבש אחשוורוש את בגדי הכהן הגדול שנשדרו ע"י נבוכדנצר בחורבן הבית ונתגלגלו לידיו של אחשוורוש (שם יב, א. ועי' רש"י שם), וכן צוה להוציא מן הגנוז "פְּלִים מְפִלִים שׁוֹנִים" (אסתר א, ז), הלא הם כלי כסף וזהב שנבזזו מן המקדש, ובהם הוגש היין לאורחי המשתה (אסתר א, יא). כיצד אפשר להשתתף במעמד נורא שכזה? ודאי שאסור להשתתף במשתה כזה! מרדכי באמת מזהיר את יהודי שושן שלא להשתתף במשתה, אבל הם לא שומעים לו (אסתר ז, יד). "הזקן הזה, מה הוא כבר מבין?... הרי ברור שחייבים להשתתף במשתה הזו! יש כאן הזדמנות פז לטפח יחסים טובים עם הגויים שאנו שוכנים בתוכם, וכן להוכיח נאמנות למלך. אם אף יהודי אחד לא יגיע למשתה, הדבר עלול

תחננו בפורים (שו"ע או"ח סי' תרצ"ג ס"ג). ובכל זאת בודאי נכון להתפלל בפורים, שמי שעזר לאבותינו בימי מרדכי ואסתר יעזור גם לנו ויושיענו מכל צרותינו תשועת עולמים¹⁰.

למה לא תקנו לעשות פורים בי"ג באדר, יום הנצחון במלחמה

החתם"ס סופר שואל, למה קבעו לעשות פורים בי"ד ובט"ו באדר, "פ"מים אָשֶׁר נִחַוּ בְּהֵם הַיְהוּדִים מֵאֲבִיבֵיהֶם?" (אסתר ט, כב) למה לא קבעו לעשותו בי"ג באדר, שבו "נִקְהָלוּ הַיְהוּדִים... לְשַׁלַּח יָד בְּמִבְקָשֵׁי רַעְתָּם" (אסתר ט, ב), ובו היה עיקר הנס וההצלה, "אָשֶׁר לְשַׁלְטוֹ הַיְהוּדִים הִמָּה בְּשִׁנְאֵיהֶם... וַיַּעֲשׂוּ בְּשִׁנְאֵיהֶם כְּרִצּוֹנָם" (שם, א-ה). הרי גם את פסח קבעה התורה בשבעת הימים שבין מכת בכורות לטביעת המצרים בים, ולא ביום שאחר כך, שבו כבר נחו מן המצרים; ואם כן, גם את פורים היה צריך לקבוע בצורה כזו - ביום שבו נצחו במלחמה, ולא ביום שאחרי. [ובשושן שנלחמו גם בי"ד - יעשו שני ימים פורים, בי"ג ובי"ד, או שיעשו רק ביום השני, בי"ד].

החתם סופר עונה: אם היה נקבע פורים לי"ג באדר, היו כל ישראל עושים פורים ביום אחד, וכלם היו נמצאים במצב של "עד דלא ידע" ומתבטלים מתורה. [כנראה רצונו לומר, שיש בזה סכנה לקיום העולם, כמבואר בנפש החיים (שער א' פט"ז בהגה"ה), ש"כל חיותם וקיומם של העולמות כולם הוא רק על ידי התורה הקדושה כשישראל עוסקים בה... ואילו היה העולם מקצהו ועד קצהו פנוי אף רגע אחד מעסק והתבוננות בתורה הקדושה, היו חוזרים כל העולמות לתהו ובהו"]. לכן לא קבעו את פורים ביום המלחמה, אלא ביום המנוחה, בי"ד לפרזים, ובט"ו למוקפים. נמצא, שביום שאֵלָה שותים אלה לומדים, וביום שאֵלָה שותים אלה לומדים, ואין חשש שהעולם ישאר בלי תלמוד תורה¹¹ (חתם סופר סוף פרשת תצוה דף פא ע"ב ד"ה לקיים).

היום זה כבר לא כל כך עוזר. היום רבים "מחמירים" לעשות שני ימי פורים - שוהים בי"ד בפרזים ובט"ו במוקפים, ויומיים לא לומדים... אבל כנראה שיש יהודים שכן לומדים בפורים. עובדה שהעולם מתקיים גם בימי הפורים. תלמיד ה"נודע ביהודה", רבי אלעזר פלעקלס זצ"ל, בעל שו"ת "תשובה מאהבה", כותב תשובה ארוכה ביום ט"ו באדר בעיר פראג (כמצויין בתחילת התשובה), כשהוא מציין בתחילת דבריו: "הנה פה עיר פראג המהוללה, נהגו אבותי ורבותי ואבות אבותי היראים וחרדים על דבר ה', לקרוא את המגלה גם בט"ו, ומשלחים מנות ומתנות לאביונים וסעודה, ואומרים שיש ספק אם היא מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, וכן אני נהגתי אחריהם מיום שעמדתי על דעתי" (תשובה מאהבה ח"א סי' ר"י). בכל זאת מצא ה"תשובה מאהבה" זמן ללמוד ולכתוב תשובה בהלכה באותו יום.

בתשובה אחרת שכתב ביום י"ד באדר, הוא כותב: "הן היום זמן שמחה לכל¹², רבים שתו, רבים ישתו¹³ וכו' (שם ח"ב סי' רצ"ט), ובכל זאת הוא מוצא אז זמן לכתוב תשובה בהלכה¹⁴. גם בדור שלנו, הג"ר חיים קניבסקי זצ"ל כתב ספר בליל פורים¹⁵. הרי שיש יהודים שלומדים גם בפורים... אבל חשבת, חוץ ממה שכתב החתם סופר, אולי מותר

נבוכדנצר, ולא קיימו מצות עשה של קידוש השם (דרשות חת"ס סופר דף קע"ו ע"ב).

לפי זה יש לבאר עוד, למה בהתחלה, כששאלו התלמידים את רשב"י מפני מה נתחייבו ישראל שבאותו הדור פליה, לא ענה להם מיד "מפני שהשתחוו לצלם", אלא אמר להם "אמרו אתם". כי דבר זה בפני עצמו אינו סיבה מספקת להענישם, אם לא בעידנא דריתחא. אבל אחרי שאמרו לו שנהנו מסעודתו של אותו רשע - זוהי כבר סיבה לפקוד עליהם גם את העוון הזה, שהשתחוו לצלם.

רואים עד כמה חמור הוא העוון של אי קיום מצות עשה. כל ישראל היו יכולים להיות ח"ו מושמדים בגלל זה בימי אחשוורוש, לולא מרדכי הצדיק ושאר הצדיקים שביטלו את הגזירה. רואים עד כמה החומרה שהקב"ה מדקדק עם ישראל כחוט השערה. מצד אחד לא היתה כאן עבירה, רשב"י ותלמידיו מתקשים למצוא את העבירה, ומצד שני זה כ"כ חמור, עד שבגלל זה הקב"ה ח"ו היה עלול לאבד את כל כלל ישראל, עד שהיה צורך בתיקון.

זהו כמובן לקח בשבילנו, להקפיד שלא ניכשל במה שנכשלו הם - ביטול מצות עשה שהיא איננה חובה. אמנם אין בזה עבירה גמורה, אבל בעידן ריתחא יש תביעה בשמים גם על דבר כזה: למה לא חיפשת לעשות את המצוה? יכולת לעשות מצוה ולא עשית! בעידן ריתחא הקב"ה מעניש גם על זה. עידן ריתחא, הרי אף פעם איננו יודעים מתי הוא יהיה. אולי אם יש מחללי שבת ושאר עבירות, זהו כבר עידן ריתחא מספיק ח"ו. צריך א"כ להזהר מאד לקיים מצוות עשה, גם כאלה שהן לא חיוב גמור, רק רשות, גם את אלה להשתדל לקיים, שלא יהיה אצלנו ח"ו עידן ריתחא ונענש. ולהפך, נזכה לקדש שם שמים. מאיתנו הרי לא דורשים ליפול לכבשן האש ב"ה, אין לנו כבשן האש, אפשר לקיים מצוות בלי כבשן האש, אז ודאי צריך להשתדל לעשות מצוות ולהרבות במצוות כמה שאפשר, שלא יהיה ח"ו שוב מה שהיה בשושן הבירה.

"לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יְמֵי מִשְׁתָּה וְשִׁמְחָה" - גדר התקנה

בסידור רב עמרם גאון כתוב מנהג, שאין כיום מי שנהג אותו. כך כתוב שם: "אין אומרים הלל בפורים... לפיכך נופל אדם על פניו בפורים... ומבקשים רחמים הרבה, ונופלין על פניהם... שאין דומה פורים לכל המועדות ולחנוכה, שבכולן אנו אומרים את ההלל, ואומרים 'זה היום עֲשֵׂה ה' נְגִילָה וְנִשְׁמְחָה בּו', ואילו בפורים אין אומרים אותו... ואנו צריכים לרחמים שיגאלנו באחרונה כבראשונה" (סדר רב עמרם, סוף סדר פורים). אנו איננו נוהגים כן, אבל כך כתוב בסידור רב עמרם גאון.

כנראה שהבין, שמה שתקנו "יְמֵי מִשְׁתָּה וְשִׁמְחָה" בפורים, אין הכוונה שהיום עצמו הוא יום שמחה, אלא הכוונה היא רק שצריך לקיים בו מצנת שמחה. אנו שמחים ביום הזה, אבל השמחה איננה עיצומו ואופיו של היום⁹. לכן אין סתירה בין הדברים. אפשר לקיים נפילת אפים כמו ביום רגיל, ואח"כ לקיים מצות משתה ושמחה. [מה שאין כן שלוש הרגלים, שבהם השמחה היא מעיצומו של היום. לכן שם לא שייך לקיים נפילת אפים, כי היא סתירה לעיצומו של יום]. אנו איננו פוסקים כרב עמרם גאון. אנו פוסקים שלא לומר

את התורה בשעת המלחמה, היה נשאר שוב מקום לטענת אונס, שקבלו את עול התורה מיוחד המלחמה. במקום הגיגית שהיתה בסיני, המן וכל שונאי ישראל שנלחמים בהם הם עכשיו הגיגית. לכן "הדור קבלוה" רק אחרי המלחמה, כשכבר עבר האונס, שאז ברור שהקבלה היא מרצון ולא מאונס. על כן קראו לימים האלה פורים - ל"ד ולט"ו, שבהם נחו מאויביהם, [ולא ל"ג ול"ד שבהם לחמו באויביהם] - כי דוקא בהם התבררה המדרגה של "קִיְמוּ וְקִבְלוּ", שקבלו את התורה ברצון, ולא מתוך הכרח וכפייה, ובטלה טענת "מודעא רבה לאוריתא" שהיתה קודם, ועל זה הוא עיקר ההודאה בפורים.

נשתדל לקבל את התורה מרצון כמו שקיבלו אבותינו בימי מרדכי ואסתר, נרבה במצות ובמעשים טובים, ונזכה שלכל היהודים תהיה אורה ושמחה וששון ויקר, כימים אשר נחו בהם היהודים מאויביהם, במהרה בימינו אמן.

השיחה נערכה לפי קוצר דעתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

לומר תירוץ נוסף לשאלתו, והוא זה: אם היו קובעים את פורים ביום הנצחון, היה נראה מזה כאילו השמחה וההודאה לה' היא רק על ההצלה הגשמית שהיתה ביום זה, שניצלנו מגזירת המן הרשע. והרי לא רק על זה אנו מודים לה', אלא גם ובעיקר אנו מודים ושמחים על התוצאה הרוחנית של התשועה, שחזרו וקיבלו את התורה מרצון (שבת פח, א), שזה היה רק לאחר המלחמה, כשנחו מאויביהם.

אמנם גם בסיני היתה קבלה גדולה, שאמרו שם "נעשה ונשמע" (שמות כד, ז), אבל למעשה היו צריכים לכפות עליהם הר כגיגית כדי שיקבלו את התורה (שבת שס). חז"ל באמת אומרים, "מכאן מודעא רבה לאורייתא" (שם), "שאם יזמינם הקב"ה לדין, למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם, יש להם תשובה - שקבלוה באונס" ¹⁶ (רש"י שם). כלומר, הקבלה של "נעשה ונשמע" לא היתה כל כך בלב שלם ובנפש חפצה, ורק מחמת אונס קבלו את התורה. אבל עכשיו - "הדור קבלוה בימי אחשוורוש" (שבת שס). חזורים ומקבלים את התורה, והפעם - בשמחה וברצון גמור ¹⁷, וזה היה רק לאחר המלחמה, כשנחו מאויביהם.

למה באמת שבו וקבלו את התורה מרצון רק לאחר המלחמה, ולא בשעת המלחמה עצמה? שכן אם היו מקבלים

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת "ירושתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' קי"ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגיהם].

לגבי הקשר בין תחילת הפרשה לסופה בפרשת כי תשא כתב הרב כך: אליעזר נתן לרבקה "נָזַם זָהָב בְּקַע מִשְׁקָלוֹ, וְשָׁנִי צְמִידִים עַל יָדֶיהָ עֲשֶׂרָה זָהָב מִשְׁקָלָם" (בראשית כד, כב). ומביא שם רש"י מחז"ל: "נָזַם זָהָב בְּקַע מִשְׁקָלוֹ" - רמז לשקלי ישראל, בְּקַע לְגִלְגָּלַת (שמות לח, כו). "וְשָׁנִי צְמִידִים" - רמז לשני לוחות מצומדות. לפי זה ניתן לומר כך: הפרשה פותחת במצות מחצית השקל, "בְּקַע לְגִלְגָּלַת", ובסיום הפרשה "שָׁנִי לַחַת הַעֲדַת בְּיַד מֹשֶׁה" (שם לד, כט) - שני לוחות מצומדות. [ושניהם קשורים למשכן: מחצית השקל - תרומה למשכן; הלוחות - מונחים במשכן]. קשר נוסף: "וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בְּפָקֵד אֲתֶם" (שם ל, יב) ↔ "וְהִנֵּה קָרַן עוֹר פָּנָיו, וַיִּירָאוּ מִנֶּשֶׁת אֱלֹהִים" (שם לד, ל), "פחדו פן יפרוץ בהם ה'" (רמב"ן שם, לא).

2. ע"י אב"ע ורמב"ן (שמות לב, א) שהביאו כמה וכמה הוכחות לכך, מן הכתוב ומעצם הענין, שישראל ודאי לא התכוונו לעשות להם "אלהים" אחרים ח"ו, אלא רק "משה" אחר. [וגם רש"י שפירש "קיום עֲשֶׂה לָנוּ אֱלֹהִים יִלְכּוּ לְפָנֵינוּ" - "אלהות הרבה איוו להם", ביארו המפרשים, שאין הכוונה לע"ז ממש - ע"י רמב"ן (שם). ואכמ"ל. ומה שמתאנו בחז"ל שהיתה בחטא העגל עבודה זרה ממש, "מדפלוהו ישראל לעגל, גלו אדעתייהו דניחא להו בעבודת כוכבים, וכי אתו עובדי כוכבים, שליחותא דידהו עבדי" (ע"ז נג, ב), וכן מבואר בגמ' שהעובדים לעגל בעדים והתראה נהרגו במיתת ב"ד כעובדי ע"ז (יומא סו, ב). וע"י רש"י שמות לב, א ורמב"ן שם, כז) - זהו מפני שאחר שנעשה העגל, היו באמת מעטים מישראל שחשבו אותו לע"ז ממש ועבדוהו (אב"ע שם, א ורמב"ן שם, ה). אבל אהרן ורוב ישראל - לא זו היתה כוונתם, אלא כפי שנתבאר כאן למעלה].

3. ע"פ המבואר כאן - שישראל לא נתכוונו לעשות להם ע"ז ממש ח"ו, אלא רק חפץ שתשרה עליו השכינה כמו ששרתה על משה - יש מבארים את מה שמצינו בגמ', שאשרות שנמצאו בא"י בזמן כיבושה נקראו בפי חז"ל "אשרה דמשה", [כלומר, שהיו בדורו של משה (סוכה לא, ב)]. דע"ע, למה לא הקפידו חז"ל שלא להשתמש בלשון זו - "אשרה דמשה" - שיש במשמעותה כאילו ח"ו היתה אשרה שלו. וע"פ המבואר כאן יש מבארים, דכיון שכל מה שנאסרו אשרות אלה הוא מחמת ש"מדפלוהו ישראל לעגל, גלו אדעתייהו דניחא להו בעבודת כוכבים, וכי אתו עובדי כוכבים, שליחותא דידהו עבדי" (ע"ז נג, ב). [דאל"כ לא היה להן להאסר ע"י הגויים שעבדו להן, דא"י ירושה לנו מאבותינו, ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו (ע"ש)], א"כ לְשִׁבְתָּם של ישראל כינו אותם חז"ל "אשרה דמשה", היינו שנאסרה מחמת שישראל בקשו לעשות להם חפץ שתשרה עליו שכינה כמו על משה, ולא שהתכוונו לע"ז ממש. [אלא שאחר שנעשה העגל, היו באמת מעטים מישראל שחשבו אותו לע"ז ממש ועבדוהו, ורק מחמת זה נאסרו האשרות שבא"י, כנזכר לעיל בהערה הקודמת].

4. באב"ע משמע שבחרו בצורת שור ע"פ חכמת המזלות. (וכן הביא הרמב"ן בשמו). והרמב"ן דחה את דבריו וביאר שאהרן בחר בצורת שור (שמות לב, ד), כיון שהיא אחת מארבע הצורות שבמרכבה העליונה (ע"י יחזקאל א, י). ובחר דוקא בצורה זו ולא באחת משאר הצורות שבמרכבה, כי סבר שהנהגת ה' עם ישראל במדבר היא בבחינה זו (ע"י בדבריו שביאר הענין).

5. כך ביאר האבן עזרא. והרמב"ן חלק עליו, אך ביאר באופן דומה לזה, וז"ל: "לא נעשה העגל... להיות בצורתו חונה כבוד" (כדברי האב"ע), אלא "עשו הצורה [כדי] לכון בעבודתה אל ענינה". כלומר: ישראל רצו לעבוד לה' דרך המידה העליונה הנקראת "פני שור" (מהטעם שהתבאר בהערה הקודמת), והעגל נעשה כדי לסייע להם לכון במחשבתם לצורה זו, אך לא כדי שתשרה עליו השכינה.

6. ע"י ירמיהו (כז, ו-ז) ורש"י שם.

7. חתנו של דריוש המדי. כורש זה, הוא שהתיר לבנות את בית המקדש, אך אח"כ חזר בו ואסר לבנותו.

8. כמבישא-כנבוזי (מלך כחצי שנה בלבד. ע"י רש"י דניאל יא, ב).

9. ובאמת נחלקו הראשונים בסברא זו - ע"י תוס' (מגילה ו, ב ד"ה ורבי אליעזר) שהביאו מחלוקת הראשונים, האם גם ב"ד וט"ו שבאדר

הראשון צריך לנהוג משתה ושמחה, או לא. [וגם הרמ"א (או"ח סי' תרצ"ז) הביא בזה שתי דעות]. ושו"ר מחלוקת זו נעוץ בשאלה, האם ימי י"ד וט"ו באדר הם במהותם ואופיים ימי משתה ושמחה, וא"כ גם באדר הראשון צריך לעשות בהם משתה ושמחה, שכן גם אדר הראשון הוא "אדר", או שאין ימים אלו ימי משתה ושמחה במהותם ואופיים, ורק על הגברא מוטל לעשות בהם משתה ושמחה זכר לנס, והוי כחיוב קריאת המגילה, שהוא חובת גברא בעלמא, ואינו ממהות היום ואופיו, וא"כ חיובו רק פעם אחת, באדר השני, כמו מקרא מגילה, ובאדר הראשון אינו חייב בזה. וכנראה שרב עמרם גאון סובר כפי הדעה השניה.

10. ובאמת בהרבה ספרים מבואר, שפורים הוא יום המסוגל מאד לקיבול תפלות, והוא עת רצון גדול; ואפילו אם תפלתו היא בבחינת "ויקבן אבוא אַל הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא כָּתָת" (אסתר ד, טז), שמבקש מֶה' מה שלא מגיע לו - הקב"ה אומר לו: "מֶה בְּקִשְׁתָּךְ - וַיִּנְתֵּן לָךְ". וכל הפושט יד ומבקש - נותנין לו (עי' "פרי צדיק" עניני פורים סוף אות א').

11. לכאורה צ"ע על דברי החת"ס מדברי הראשונים, שנתקשו מאד בשאלה, "מה ראו על ככה ומה הגיע אליהם לעשות ישראל אגודות במצוה הזו... ולמה חלקום לשתי כתות... היכן מציינו בתורה מצוה חלוקה בכך, והתורה אמרה תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם, וכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון" (לשון הרמב"ן ריש מס' מגילה). עי' רמב"ן (שם) ור"ן (על הרי"ף שם) שהאריכו מאד בתירוץ שאלה זו. ולדברי החת"ס אין התחלה לשאלתם ואין צורך בתירוץיהם, שהרי מלכתחילה כך רצו אנשי כנה"ג, שפורים יתחלק לשני ימים, מהטעם שכתב החת"ס.

ואכן בחידושים על מס' מגילה (ב, א ד"ה י"ג) כתב החת"ס טעם אחר למה תקנו את פורים ביום המנוחה ולא ביום המלחמה והנס. והוא, מפני שקי"ל שיש להתענות ביום מלחמת עמלק, וממילא א"א לתקן ביום זה משתה ושמחה, ולכן תקנו לעשותם ביום המנוחה, ולא ביום המלחמה. וכתב עוד, שבצעם עיקר זמן השמחה היה צריך להיות ב"ג, אלא שנדחה ממקומו. ולפי תירוץ זה אתו שפיר דברי הראשונים, שהקשו למה לא תקנו לעשות כולם פורים ביום אחד - ב"ד, או בט"ו.

לעומת זאת ב"משך חכמה" (שמות יב, טז) מבואר, שבאמת הזמן המתאים לכתחילה לקבוע בו את יום השמחה הוא ביום המנוחה, ולא ביום המלחמה. "כי כל העמים בדתותיהן הנימוסיות יעשו יום הנצחון יום מפלת אויבים לחוג חג הנצחון. לא כן בישראל, המה לא ישמחו על מפלת אויביהם, ולא יחוגו בשמחה על זה, וכמו שאמר (משלי כב, יז) בנפול אויבך אל תשמח ובהכשלו אל יגל לבך... לכן בנס פורים לא עשו יום טוב ביום שנתלה המן או ביום שהרגו בשונאיהם, כי זה אין שמחה לפני עמו ישראל. רק היום טוב הוא בימים אשר נחו מאויביהם". ומה שעושים יו"ט בשביעי של פסח, אין זה מחמת שהמצרים טבעו ביום זה בים, שהרי עוד לפני שיצאו מצרים כבר נצטוו לעשות יו"ט ביום זה (עי' שמות יב, טז), ועל כרחק שטעם יו"ט זה הוא מסכה אחרת, ולא מחמת טביעת המצרים בים (משך חכמה שם).

12. על פי לשון הגמ': "וְשִׁמְחָתָּ בְּכָל הַטּוֹב (דברים כו, יא) - והוא לזמן שמחה הוא דאתא" (פסחים לו, ב). ובשינוי מלשון הגמ' במס' מגילה - "שלשה עשר - זמן קהילה לכל היא" (מגילה ב, א).

13. על פי לשון הברייתא בברכת האבלים: "רבים שתו רבים ישתו, כמשתה ראשונים כך משתה אחרונים" וכו' (כתובות ח, ב).

14. וכן כתב תשובה בפורים דפרוים שחל בע"ש (שנת תקס"ה) - הביאה בח"א סי' קמ"ז - וז"ל שם: הן היום הזה שטו העם ללקוט שושני השמחה איש כפי תכונת נפשו ומזג לבבו, אלה ביין שגו ואלה בשכר תעו, אלה בתוף וחליל במחולת המהנים, ואלה בַּשְׁנוֹתָם את טעמם ואת בגדיהם ואת קולם, ומה אדע אני את כל תחלופי שמחות משמחות שונות, יהי להם אשר להם, אנכי את מאהבי, אשמח אתם אשתעשע ברוח בכח דמיוני... ובזה יעבור עלי היום הזה המיועד להיות אך שמח וטוב... והנני שולח ליד רומ"נ מספר שאלות ופולולים כאשר עלו על רעיוני... ע"ש.

ועי' גם שו"ת ישועות מלכו (או"ח סי' נ') שכתב תשובה בפורים, וכן בשו"ת בית שער (או"ח סי' שע"ג), וכן בשו"ת אחיעזר (ח"ג סי' ע"ט אות ז'), ובשו"ת שרידי אש (ח"א סי' ע"ג), ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' קי"ט סי' קנ"ו וסי' קצ"ב, וכן חו"מ ח"ב סי' ס"ח), ובשו"ת מנחת יצחק (ח"א סי' קל"ח, חו"מ סי' ע"ב), ובשו"ת דברי יציב (או"ח סי' רצ"ו וסי' רצ"ח).

15. בסוף קונטרס "בשער המלך" (על הקדמת הרמב"ם ל"יד החזקה") [נדרס בתוך "שיח השדה" ח"א], כתב הגר"ח זצ"ל: גמרתו בע"ה ליל פורים תשי"ז. כולל חזון איש. [ועי' ספר "תשובה מאהבה", הכולל מכתבי קודש שכתב מורנו הרב שליט"א להגר"ח קניבסקי זצ"ל, ומכתבי תשובות שהשיב לו הגר"ח - יצא לאור בתוספת ציונים ומקורות ע"י הרב שמעון בא גר שליט"א בשנת תשע"ה. וע"ש (בסי' ט"ז) מכתב משנת תש"ך, ובו הודה הרב שליט"א להגר"ח על הקונטרס הנ"ל שהעניק לו הגר"ח במתנה, והרב שליט"א כתב לו שם כמה הערות על הקונטרס, והגר"ח ענה לו במכתב על הערותיו. ע"ש].

16. הראשונים נחלקו, האם יש בתשובה זו ממש, או שאין בה ממש, ורק המינין סבורים שהיא תשובה המועילה (עי' ריטב"א שבת פח, א). והסוברים שאין בתשובה זו ממש, סברתם פשוטה, שאם הקב"ה שהוא מלך העולם החליט לתת תורה לישראל, הרי שהתורה מחייבת אותנו בין אם נרצה ובין אם לא נרצה, ואין טענת "אונוס" מועילה נגד גזירת המלך.

17. ומ"מ לא נתפרש במקרא או בחז"ל שהיה אז איזה מעמד מפורש של קבלת התורה מרצון, אלא חז"ל ברוחב דעתם הם שירדו לעומק משמעותם של המאורעות בימים ההם, ומסרו לנו כי בתקופת נס פורים התחולל שינוי פנימי בכללות היחס של עם ישראל אל התורה ועבודת ה', וכי מתוך כללות האומה עלתה אז קבלת תורה מחודשת. [ונראה דמשום כך כל העניין נלמד רק מדרשא ורמז - "קיימו וקבלו היהודים", קיימו מה שקיבלו כבר (שבת פח, א) - ולא נכתב הדבר במפורש במגילה. כי כשם שהנס היה נסתר, כך גם קבלת התורה המחודשת נעשתה בהסתר, ולא באופן גלוי ומפורסם, ולכן גם הביטוי שלה בכתוב הוא בדרך רמז, ולא באופן מפורש].

ונרמזו גם פרטים נוספים על כך במגילה, כגון, מה שנאמר "קיימו וקבלו היהודים", שהקדימו "קיימו" ל"קבלו", כמו שהקדימו "נעשה" ל"נשמע" בסניני. וכן "קיימו וקבלו" הכתיב הוא "קיימו וקבל", בלשון יחיד, לרמז שנעשו אגודה אחת כמו במעמד הר סיני שנאמר בו "וַיִּתֵּן שְׁמַע יְשׂרָאֵל נֶגְדַת הָהָר" (שמות יט, ב), כאיש אחד בלב אחד (רש"י שם), שזהו תנאי לקבלת התורה (שפת אמת לפורים תרס"א). וכן "וַיִּקְבְּלוּ הַיְהוּדִים אֶת אֲשֶׁר הִחְלוּ לַעֲשׂוֹת" (אסתר ט, כג) נאמר בלשון יחיד, מטעם זה. ועוד אמרו, שבסיני הוסיף משה יום אחד מדעתו (שבת פח, א), וכן בשושן הוסיפה אסתר יום אחד מדעתה - "וַיִּתְאַמֵּר אֶסְתֵּר, אִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב יִנְתֵּן גַּם מִתֵּר לַיהוּדִים אֲשֶׁר בְּשׁוֹשַׁן לַעֲשׂוֹת פְּתַת הַיּוֹם" (אסתר ט, יג).

ובגמרא מסופר על משחק מיוחד שהיו הילדים משחקים בו בפורים - "משוורתא דפוריא" (סנה' סד, ב) - "שהתינוקות קופצין בימי הפורים, שהיתה חפירה בארץ, והאש בוער בו, והוא קופץ משפה לשפה" (רש"י שם). ויש שביארו, שמשחק זה קשור לענין של קבלת התורה ברצון בפורים. שהרי מה שהיו ישראל צריכים כפית ההר כגית בסניני, אע"פ שאמרו כבר "נעשה ונשמע", ביארו התוס' (שבת פח, א ד"ה כפה עליהן), שזה היה מחשש "שמא יהיו חוזרים כשיראו האש הגדולה" שהיתה שם. ונמצא לדברי התוס', שה"הדור קבלוה בימי אחשוורוש" פירושו, שכל כך הרגישו אז אהבה לקב"ה על הצלתם, עד שהיו מקבלים התורה מרצון אף אם היתה מפחידה אותם אש גדולה כמו שהיתה בסניני. ודבר זה מבטא המשחק של "משוורתא דפוריא". שמאבת הנס, שוב אין אנו יראים מן האש הגדולה, על כן מקפצים הילדים מעל המדורה, ובזה הם מראים שאינם יראים מפניה (תפוחי זהב, סנה' שם).